

СТВАРАЊЕ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ У СВЈЕТЛУ ТЕОРИЈЕ РАТНЕ ВЈЕШТИНЕ

Партизанско ратовање је одувијек претстављало природан отпор народа освајачу. Зато слободно можемо рећи да је настало заједно са појавом рата као средства за постизање освајачких циљева владајућих класа. То је, уствари, најприхватљивији облик отпора онда када слабији нема своје организоване оружане силе, када је потлачен и нема своје државне организације и када не располаже модерним техничким средствима. Основу борбених дејстава таквог ратовања чине: саботаже, диверзије, засједе, препади итд. На таквим облицима дејстава, како историја показује, развијало се партизанско ратовање које је, зависно од постојећих услова, узимало уже или шире размјере.

Буржоаска војна теорија није се бавила свестраним изучавањем партизанског рата као народног рата, али га је изучавала са чисто војног становишта ради парирања партизанских дејстава на освојеним територијама. Али ако се погледају услови под којима су та проучавања вршена, видеће се да су она била посљедица односа снага и прилика у којима се одређена земља налазила (Шарнхорст и Клаузевиц су се бавили проблемима партизанског рата као облика народног рата у ситуацији када је Наполеон био окупирао Њемачку; Енглеска у првом периоду Другог свјетског рата када је британским острвима запријетила опасност од њемачке инвазије; у Србији је, зато што су њеној независности стално пријетиле околне силе, било покушаја да се партизански рат обради као облик народног рата против окупатора, итд.). На бази таквог изучавања партизанског ратовања, а услед тога што су дијелови регуларне армије примјењивали партизанску тактику, буржоаска војна наука је озаконила теорију тзв. „малог рата“ или „гериле“, која се показала као веома користан и прихватљив облик дејстава дјелова регуларне армије у позадини непријатеља за рачун главних снага које се боре на фронту. На тај начин је владајућа буржоаска војна теорија партизанском рату дала теориске оквире који су одговарали њеним начелима ратводства и војне организације. Тако је партизанска тактика коју су примјењивали дјелови регуларне армије већ поодавно нашла своје мјесто у свим ратним правилима буржоаских армија.

Међутим, ма колико да је партизанско ратовање било најприхватљивији облик отпора освајачу, оно се, све до нашег времена, није

показало као погодан облик масовног оружаног устанка који би имао далекосежније политичке и ратне циљеве. Уствари, примјена партизанског начина ратовања била је уједно и одраз немоћи потлачених маса да се одлучно обрачунају са моћном окупационом армијом, тј. била је посљедица крајње нужде — последње средство отпора. Зато, историски гледано, партизански рат уствари и јесте „покрет отпора“. Погледамо ли, на примјер, историју XIX вијека, видјећемо да је она пуна примјера партизанских ратова који нису прерасли оквире „покрета отпора“, и поред тога што су узели и доста широке размјере и непријатељу нанијели крупне губитке (као што је случај отпора Шпаније против Наполеона, који се обично узима као класичан примјер партизанског рата). Има, истина, писаца који су склони да у партизански рат уброје и неке устанке, на примјер: Први српски устанак, Тиролски устанак (1809 г.), босанско-херцеговачке устанке (посебно онај из 1875—1877 г.), Илинденски устанак (1903 г.) итд. Иако је у свим тим устанцима било много елемената партизанског ратовања, који су у једној њиховој етапи били можда преовлађујући, ипак су на њихову физиономију, па и на ток и резултате, одлучујуће утицали отворени, рјешавајући судари и битке са окупационим армијама, те се они због тога тешко могу подвести под оквире партизанског рата. То је условљено и друштвено-политичком садржином тих устанака. Такви устанци су, наиме, као покрети сељачких маса, које су у датим условима, заједно са младом, али великим дијелом неразвијеном, а понегдје и претежно сеоском буржоазијом, уствари претстављали облик отсудног јуриша на позиције окупатора и, обично, уз то и на феудализам као кочницу друштвеног прогреса.

Тек у најновијој историји партизански ратови примају квалитативно нову садржину и форме, а дају и нова рјешења. Један од карактеристичних примјера за то је наш Народноослободилачки рат 1941—1945 г. Послије априлске катастрофе, по процјени Комунистичке партије Југославије (КПЈ) постојали су основни објективни и субјективни услови за борбу против окупатора до коначног рјешења, под условом да та борба прими прогресивну друштвено-политичку оријентацију. Далекосежни ослободилачки и револуционарни циљеви су у условима окупације земље претпостављали развијање масовног оружаног устанка. Али су, наизглед, конкретни војни односи снага у земљи били у директној супротности са одлуком о масовном оружаном устанку, јер масовни устанак сам по себи значи отсудни јуриш и наметање непријатељу рјешавајуће битке, а за то 1941 г. није било услова. У нашем примјеру су те двије наизглед противурјечне садржине — партизански рат и масовни оружани устанак — усаглашене тако да је масовни оружани устанак — па са њим и сви његови атрибути, а на првом мјесту револуционарна влада и револуционарна војска — постао стварност.

Рјешење је заиста било оригинално и узалуд ћемо тражити сличних примјера у ранијој историји. Његову исправност потврдило је оно што се у Југославији одиграло у току рата. Али је пракса самог развитка устанка доводила до озбиљних криза и потреса, до мје-

стимичног губљења оријентације и перспективе и само је заиста стваралачка примјена револуционарне марксистичке теорије и теорије војне вјештине, заједно са позитивним и негативним поукама саме праксе, отварала путеве и указивала куда треба ићи даље да би се извојевала коначна пobjеда.

Ситуација се јако компликовала већ послје првих неколико мјесеци оружане борбе, зато што су у низу покрајина и области земље акције партизанских одреда, које су у прво вријеме у војном погледу носиле карактер типичног „малог рата“, убрзо изазвале масовно ступање народа у борбу. Иако су били постигнути значајни резултати (уништени многи непријатељски гарнизони, створене бројне устаничке оружане формације, ослобођене простране територије), они у условима какви су били 1941 г. нису могли бити одлучујући. Убрзо се показало да устаничке снаге нису биле дорасле за рјешавајуће сударе. Концентрисане окупационе снаге, уз подршку контрареволуције и квислинга, покушале су да устаницима наметну рјешавајуће битке. Међутим, устаничке оружане формације показале су се сасвим неподесним за разбијање или паралисање првих великих офанзива непријатеља било својим противофанзивама (тј. методима и поступцима правог „великог“ рата) било „ишчезавањем“ (тј. методима и поступцима „малог рата“). За прво нису биле ни организационо ни политички припремљене. При онаком односу снага било је могуће избјећи удар концентрисаних непријатељских групација једино организованим напуштањем слободне територије у циљу развијања властите офанзиве на правцу гдје за то постоје повољни услови (ради стварања нове слободне територије и даљег јачања властитих снага), што би, код онакве физиономије ратишта, у односу на офанзиву непријатеља имало карактер противофанзиве. Али то је могло услиједити само ако би се спровела одговарајућа реорганизација устаничких територијалних снага и извршиле потребне морално-политичке припреме за такве, нове форме борбе. За „ишчезавање“, пак, устаничке формације биле су исувише гломазне (мали партизански одреди од неколико десетина бораца израсли су били у крупне формације од 1.000, 2.000 па и више наоружаних бораца). Због тога је у таласу првих непријатељских офанзива, које су отпочеле на нека жаришта устанка већ у љето (Црна Гора) да би се наставиле у јесен (Западна Србија, Херцеговина, Босанска Крајина, Лика) и зиму 1941—1942 г. (Југоисточна Србија, Источна Босна, Кордун и Банија), непријатељ постигао значајне резултате: поново је окупирао највећи дио ослобођених територија, изазвао доста снажан талас деморализације и колебања у устаничким масама и омогућио јачање снага и позиција контрареволуције. Устанак је стварно био у отступању. Општа нестаиција у оружју, муницији, санитетском материјалу, храни, одјећи и обући, страховит терор окупатора и квислинга и ванредно неповољан међународни положај Народноослободилачког покрета (НОП-а) још су више отежавали ситуацију.

У таквој ситуацији излаз се могао наћи: или у изградњи организационих форми оружаных снага и примјени метода ратовања који

ће омогућити да се на офанзиве одговори дефанзивама и против-офанзивама које ће коначно осигурати иницијативу (тј, у постепеном организовању и вођењу правог „великог“ рата који би израстао из „малог рата“ и на њега се наслањао) или, пак, у враћању на „мали рат“ и искључиво на његове методе, да би се офанзивном партизанском тактиком и „ишчезавањем“ омогућило продужење отпора до краја свјетског рата. С обзиром на ослободилачке и револуционарне циљеве борбе, дакле, на оријентацију да се коначно рјешење постигне својим властитим снагама у оквиру заједничког ратног напора антифашистичке коалиције, наше се руководство нужно морало одлучити на оно прво и на тој основи тражити и наћи одговарајућа рјешења.

Војни односи снага у оквиру свјетског рата крајем 1941 г. јасно су указивали на то да је тај рат, уствари, тек отпочео, да се свјетске антифашистичке снаге тек организују да би зауставиле „побједоносан ход“ фашистичких армија и да би, затим, отпочеле битку за преотимање стратемске иницијативе. То се одразило и на нашем ратишту: фашистичке силе су имале могућности да у Југославији држе ванредно јаке снаге и да их, ако треба, појачавају из својих још нетакнутих стратемских резерви (као што су и чиниле у току својих првих офанзива). У поређењу са непријатељем на нашем ратишту оружане снаге НОП-а биле су и бројно и технички неупоредиво слабије. Отуд је, разумије се, и физиономија рата који се развијао на југословенском ратишту морала бити у много чему особена. У таквој ситуацији прави „велики“ рат могао се успјешно организovati и водити само на бази одлагања рјешавајућих битака, али и постизања таквих побједа које ће осигурати перманентно нарастање властитих снага и у војном и у политичком погледу. А то је значило: не одрећи се оружаног устанка (тј. стварања државе и вођења рата за коначно рјешење), али се у датој етапи не упуштати у одлучан јуриш на основне позиције непријатеља. У датим условима то је био једини пут јачања НОП-а, пут којим су се постепено, одоздо на горе, могли изграђивати основни предувјети за побједу оружаног устанка и стварање нове државе — револуционарна и ослободилачка власт и влада и њихова оружана сила.

На тој основи дошло је крајем 1941 и почетком 1942 г. до даље конкретне разраде ослободилачке и револуционарне линије КПЈ: одређивање форми стварања државне организације (фочански прописи о стварању, изградњи и задацима народноослободилачких одбора (НОО), прописи о стварању војно-територијалних органа, директиве о формама остваривања јединства народа итд.) и давање јасног курса формама изградње армије и вођења рата („Статут пролетерских народноослободилачких бригада“ и низ других мјера као што су: стварање ударних чета и батаљона, нови организациони основи партизанских одреда, стварање виших штабова — зона и области итд.). У основи, то су биле преломне одлуке на линији вођења рата за ослобођење и револуционарни преображај земље. Њихова битна карактеристика је *постепеност* у остваривању коначних циљева борбе. У

стварању првих бригада (и у низу мјера које су осигуравале постепено израстање бригада из првобитних крупних партизанских одреда који су настали у процесу развијања оружаног устанка) руководство НОП-а је открило најподеснију форму организације оружаних снага за постепено развијање рата у коме ће, уследљено ширењем ослободилачког покрета и темпом стварања бригада, елементи правог „великог“ рата преовлађивати над елементима „малог рата“, исто као што је у постепеном стварању јединственог система народноослободилачких одбора открило пут постепене изградње нове државе.

Повлачење дијела партизанских одреда из Западне Србије у Санџак у току Прве окупаторске офанзиве послужило је као искуство и указало на то како се, у датим условима, могу парализати и разбити офанзиве окупационе армије и развити властите офанзиве које ће осигурати, без обзира на неповољан однос снага, иницијативу, а тиме и нове побједе и даљи развој у цјелини. Непријатељска офанзива у Западној Србији није била ни завршена а наше снаге које су се повукле у Санџак, у сарадњи са мјесним партизанским јединицама, створиле су нову пространу слободну територију у Санџаку и Источној Босни, и релативно slabим непријатељским снагама нанеле низ удараца, угрозивши значајне комуникације и индустријске центре у тим областима. Због тога је команда окупационих трупа у Југославији била принуђена да одмах пребаци главнину својих снага у Источну Босну и предузме, средином јануара 1942 г., нову офанзиву (код нас познату под називом Друга офанзива). Али сада главнина наших снага више није, као раније у Западној Србији, примила фронталну борбу, већ је извршила продор на југ и ослободила нову област (са центром у Фочи), наносећи поново низ удараца слабијим и по разним гарнизонима децентралисаним непријатељским снагама.

Тако је правилно рјешење у основи било нађено. На елементе могућег начина ратовања нове армије указала је сама пракса, што је отворило нове широке могућности. Већ првих дана марта 1942 г. „Ударна пролетерска група“ (главнина 1 и 2 пролетерске бригаде) извела је продор с југа, из рејона Горажда и Чајнича кроз Источну Босну, и то у моменту када је окупациона команда повукла главнину својих снага на друге задатке, јер је сматрала своју офанзиву, извођену у току јануара и фебруара, успјешно завршеном. „Ударна пролетерска група“, пошто је пред собом имала слабе окупационе и квислиншке снаге, брзо је очистила велики дио Источне Босне: од линије Сарајево — Вишеград па на сјевер до пл. Коњуха и прилаза Зворнику, повезујући се са партизанским снагама у области Добоја. Већ средином марта била је ситуација у овој области за непријатеља много критичнија од оне која га је приморала да почетком јануара предузима офанзиву. Зато му ништа друго није преостало до да поново врши концентрацију снага и предузима нову офанзиву.

На тај начин се стварањем првих бригада у овом дијелу Југославије ситуација битно измијенила. Иницијатива, коју је окупатор успио да осигура у току своје Прве офанзиве, наметнувши парти-

занским одредима Западне Србије фронталне борбе, прешла је сада поново у руке партизанских снага и оне ће је све више проширивати што се више бригада буде јављало на нашем ратишту.

Очигледно је да је та промјена била условљена новим борбеним поступцима наших снага чије су форме организације биле подешене за примјену таквих поступака. Обично се истиче да смо то успјели захваљујући томе што смо остали вјерни партизанској организацији и тактици. Али тиме се све не може објаснити, а и са теориског становишта такво објашњење било би и недовољно и неправилно. О чему се уствари радило?

Крупни партизански одреди, израсли у процесу развоја оружаног устанка на бази примјене партизанске тактике, били су у једном моменту дошли у кризу и нису се показали подесним за паралисање непријатељских офанзива. Међутим, бригаде, које су биле још крупније јединице, са успјехом су паралисале дејства крупних непријатељских формација. Радило се, уствари, о томе да су оне, придржавајући се основних принципа партизанске тактике, отпочеле примјењивати метод ратовања који је у себи садржао низ нових квалитета или, боље речено, њихови су поступци значили еволуцију партизанске тактике на виши ниво, односно примјену ратне вјештине оригиналне исто толико колико је била оригинална ситуација датог ратишта и односи снага на њему.

Бригаде, начелно, нису примале фронталне борбе са концентрисаним снагама непријатеља као што су то раније чинили партизански одреди. Оне су „ишчезавале“, али на сасвим нов начин, што се убрзо одражавало на цјелокупној ситуацији на ратишту, условљавајући озбиљне поремећаје код непријатеља, и то у моменту када је он водио операције за уништење устанка, што га је приморавало да мјења своје планове и предузима нове офанзиве.

Са наше стране посматрана изложена дејства бригада имала су крупан оперативан, па и оперативно-стратешки значај. Благодарећи њима, Врховни штаб је био у могућности да планира и обезбеди овлађивање како у политичком тако и у војном погледу тада најзначајнијом облашћу, што је омогућило разбијање ту концентрисаних снага контрареволуције, угрожавање значајних комуникација и индустријских центара и стварање базе за повратак у Западну Србију. И са становишта непријатеља „ишчезавање“ бригада имало је реперкусије оперативно-стратешког значаја. Јер, и у првом случају (Друга офанзива) и у другом (Трећа офанзива) непријатељ је био приморан да интервенише својим главним снагама. Дакле, „ишчезавање“ бригада у оба случаја имало је карактер офанзивне операције. Зато се може рећи да је стварање бригада омогућило постепено прерастање партизанског рата („малог рата“) у прави, „велики“ рат, чији је основни атрибут армија, тј. оружана сила која дејствује по одређеним тактичким, оперативним и стратешким концепцијама. Оно што се у току Прве непријатељске офанзиве показало немогућим, остварено је сада: на непријатељске офанзиве могло се одговарати властитим офанзивама. Другим ријечима, показало се да је могуће

постепено развијати прави, „велики“ рат и њиме осигурати рјешавање задатака који су произишавали из револуционарних и ослободилачких циљева које је поставила КПЈ.

У томе је историски значај стварања 1 пролетерске бригаде и доношења одлуке за постепено стварање армије, као и допринос НОР-а теорији ратне вјештине.

Раздобље од стварања 1 пролетерске бригаде па до стварања Народноослободилачке војске претставља период изградње нове армије и њене ратне вјештине и заједно са тим процес у коме су елементи правог, „великог“ рата однијели коначно превагу над елементима „малог рата“. У том погледу преломни значај припада Походу групе пролетерских бригада у Западној Босни. Јер, и само стварање те групе бригада и замисао за поход, сасвим јасно, указују на ново и у форми организације и у методу ратовања.

Почетком априла 1942 г. окупатор и квислинзи отпочели су своју брижљиво припремљену Трећу офанзиву. Њихове јаке снаге (преко пет дивизија) имале су задатак да концентричним наступањем са свих праваца разбију главнину наших снага (Пролетерску ударну групу) у Источној Босни. Врховни командант је наредио Групи да не прима фронталне борбе већ да се извуче јужно од линије Сарајево — Вишеград. Ово је непријатеља приморало да предузме нову офанзивну операцију на јединствену слободну територију у Западној Црној Гори, јужном дијелу Санџака, Источној Херцеговини и дијелу Босне јужно од линије Сарајево — Вишеград. У првој фази извођења ове операције Врховни командант је донио одлуку да се не брани слободна територија, већ да се, организујући заштитничке борбе, све снаге црногорских, санџачких и херцеговачких одреда прикупе на просторију Зеленгоре и Маглића, да се ту среде и реорганизују у бригаде, а затим предузму продор ка Западној Босни.

Тако се у другој половини јуна у рејону Зеленгоре и Маглића нашла снажна концентрација најбољих партизанских снага Србије, Црне Горе, Санџака и Херцеговине: 1 и 2 пролетерска, 3 санџачка пролетерска, 4 и 5 црногорска пролетерска бригада и Херцеговачки партизански одред који ће у току извођења Похода бити реорганизован у 10 херцеговачку бригаду.

Нагло извлачење партизанских снага са просторија на којима су се већ више мјесеци водиле фронталне борбе (особито у Црној Гори и Санџаку), непријатељ је протумачио као посљедицу дезорганизације и коначног разбијања партизана као организоване оружане снаге. И док је непријатељ славио побједу, 24 јуна отпочео је марш пролетерских бригада из рејона Калиновика, преко висова Трескавице, ка жељезничкој прузи Сарајево — Мостар.

Раније поменуто настајање за стварањем армије и државне организације било је и у основи одлуке за Поход у Западној Босни. У то је доба у западном дијелу Југославије (у Словенији, Хрватској и Западној Босни) устанак био у полету, за разлику од источног дијела (Србија, Македонија, Источна Босна, Црна Гора, Херцеговина), гдје

је био у опадању. Требало је подржати устанички полет у западном дијелу земље, повезати се са јаким снагама у поменутих покрајинама и реорганизовати их у бригаде и ширим офанзивним дејствима повезати постојеће слободне територије. Затим, развити власт НОО у јединствен систем нове власти и подржати и даље развити јединство народних маса у ослободилачкој и револуционарној борби. Најзад, на темељу свега тога, требало је учинити одлучне кораке у реализацији идеје о стварању армије и нове државе, као основе за даље вођење рата и за постепено рјешавање, у своју корист, и ситуације у источном дијелу земље, и то заједничким напорима нове армије и тамошњих ослободилачких и револуционарних снага.

Такви циљеви Похода пролетерских бригада дају Походу карактер *операције стратегиског значаја*, којом је требало постићи политичко и стратегиско рјешење преломног значаја, које ће обиљежити једну од основних фаза у развоју ослободилачког рата и Народне револуције.

Ако се прате планови врховног команданта и њихово реализовање у току Похода, јасно ће се сагледати изградња ратне вјештине нове армије која се у процесу тога Похода постепено стварала, да би коначно, остварењем стратегиског циља Похода — остварењем дивизија и корпуса и Народноослободилачке војске — добила своју праву структуру и физиономију.

Извођење ове операције стратегиског значаја трајало је скоро пола године — од јуна до средине новембра 1942 г. Упркос изразито неповољном општем односу снага (преко 30 модерно опремљених окупаторских и квислиншких дивизија према 100.000 бораца партизанских одреда и бригада, који су у наоружању имали пушке, митраљезе, ручне бомбе и понеко артиљериско оруђе и оскудевали у муницији), ова операција је са успјехом изведена. А то је било условљено у првом реду општом физиономијом нашег ратишта, коју је карактерисала, с једне стране, распарчаност главних непријатељских снага (по пуковима, батаљонима, четима, па и водовима, деташованим по центрима, индустријским објектима, дуж комуникација итд. у циљу њихове заштите) тако да се, у цјелини узев, непријатељ главнином снага бранио и, с друге стране, активношћу многобројних партизанских јединица које су дејствовале на читавој територији и нису биле везане ни за какве објекте, већ су биле оперативно потпуно слободне. Друго, главни дијелови ових окупационих и квислиншких снага, који су намјењени за офанзивне операције, били су заузети операцијама против устаничких жаришта (и то почесним офанзивама: на Козари, у Словенији, Банији, Срему и Славонији). И, најзад, они су ометани ванредно снажним устаничким полетом у Далмацији, Босанској Крајини, Лици, Кордуну и Банији, који је изазван у првом реду успјешним заједничким офанзивним дејствима групе пролетерских бригада и партизанских снага у тим областима.

Операција је изведена поступно, кроз више узастопних мањих операција које су се одвијале сљедећим хронолошким редом: операција за уништење жељезничке пруге Сарајево — Мостар (од 24 јуна

до 8 јула); операција за ослобођење долина Раме и горњег тока Врбаса (од 8 до 21 јула); операција за ослобођење области Ливно — Купрес — Дувно — Посушје и повезивање са крајишким и далматинским снагама (од 21 јула до 20 авг.); операција за ослобођење области средњег тока Врбаса (Мркоњић Град — Јајце) и разбијање непријатељске противофанзиве (од 20 августа до 20 октобра) и, најзад, операција за ослобођење области средњег тока Уне (Бихаћ) и Цазинске Крајине (од 20 октобра до 15 новембра).

Ако упоредимо однос наших и непријатељских снага, ангажованих у свакој од тих операција, видјећемо да тај однос најчешће иде знатно у корист непријатеља. Тако, на примјер, у операцији на жељезничкој прузи Сарајево — Мостар непријатељ је на нападнутом дијелу пруге имао снаге од око 3 батаљона (преко 2.000 људи), а даље пругом и око ње до Мостара и Сарајева, укључујући и ова мјеста, најмање још 3 дивизије, које су знатним снагама већ првог дана могле узети учешћа у борбама. Или: у операцијама у долини Раме и у горњем току Врбаса и на просторији Ливно — Купрес — Дувно — Посушје само у нападнутим гарнизонима, не рачунајући снаге у најближој околини (Јајце, Травник, Имотски, Јабланица, Рама, Босанско Грахово и оне нешто даље — у Сарајеву, Мостару, Јужној и Средњој Далмацији), било је преко 7.000 непријатељских војника што значи скоро двапут више од наших ангажованих снага. Томе треба додати предност непријатеља не само у наоружању и муницији већ и у томе што је он наше нападе дочекивао у фортификациски добро припремљеним градовима и објектима са организованим ватреним системом. Иако је то за наше јединице, с обзиром на наоружање којим су располагале, било велика препрека, ипак су поменуте операције изведене успјешно.

Поставља се питање: какви су били поступци који су у таквој ситуацији осигуравали успјех? Ево неких основних:

1. Избор циља био је увијек подређен реализацији опште оперативно-стратешке концепције Похода чији су основни елементи били: извршити продор у Западну Босну и повезати се са снагама у Хрватској и Босанској Крајини, нанијети непријатељу низ удараца по осјетљивим објектима (комуникацијама, гарнизонима, политичким и привредним упориштима), разбити окупаторско-квислиншку власт и оружане снаге на правцу продора, створити нову слободну територију и спојити је са већ постојећом слободном територијом у Западној Босни, Далмацији, Лици, Кордуну, Банији, Горском Котару и области Жумберка.

2. Планирање појединих операција и постављање оперативних циљева одговарало је могућностима расположивих снага у свакој конкретной ситуацији. За извођење прве двије операције (напад на жељезничку пругу Сарајево — Мостар и дејства у долини Раме и у горњем току Врбаса) Врховни штаб је располагао само са четири бригаде и то оне с којима је кренуо у Западну Босну. Међутим, у каснијим операцијама (послије спајања са снагама у Западној Босни и Далмацији, а затим и са онима у Лици, Кордуну и на Банији) Врховни

штаб је могао постављати и реализовати све крупније задатке као што су, на примјер: разбијање јаких непријатељских снага у области Бања Лука — Мркоњић Град — Јајце и Бихаћка операција. Свега у два случаја постављени задаци нису одговарали могућностима расположивих снага: руководство десне оперативне групе, у току извођења операције у долини горњег тока Врбаса, самоиницијативно је, погрешно цијенећи ситуацију, проширило задатке ове групе, што је довело до неуспјеха; и други пут, Оперативни штаб групе бригада погрешно је процијенио могућност заузимања Босанског Грахова и његове околине што је, такође, довело до неуспјеха.

3. *Обезбјеђење повољног односа снага, и иницијативе концентрацијом на изабраном правцу главног удара.* Распарчаност непријатељских снага и њихова везаност за одбрану појединих политичких и привредних центара, комуникација итд. омогућавала је да наше снаге, брзом концентрацијом покретних и ничим невезаних јединица, остваре потребну надмоћност. Непријатеља, који никада није био сигуран гдје ће наше снаге у датој ситуацији усмјерити свој главни удар, то је још више везивало за одбрану упоришта, што је нашим снагама обезбјеђивало иницијативу. На тај начин је концентрацијом снага обезбјеђивана надмоћност у конкретним бојевима иако је у општем односу непријатељ, као што смо видјели, увијек био надмоћнији. Тако је, на примјер, на главном удару лијеве оперативне групе (1 пролетерска и 3 санџачка бригада) у нападу на Прозор, који је бранио један ојачани батаљон, нападала 3 санџачка и дијелови 1 пролетерске бригаде; а у нападу на главном правцу Шујица — Дувно — Ливно (у трећој операцији) ангажоване су снаге од око три бригаде, тако да је однос снага при почесним нападима на гарнизоне на том правцу увијек био повољан за наше снаге. Или, у Бихаћкој операцији: на правцу главног удара било је ангажовано седам наших бригада према два непријатељска пука.

4. *Везивање помоћним снагама — првенствено активним дејствима — оних непријатељских снага које би могле у току операција бити ангажоване на нашем правцу главног удара.* Крупне непријатељске снаге, стационариране у појединим градовима и објектима, могле су, коришћењем превоза жељезницом или камионима, увијек пружити помоћ сусједним нападнутим гарнизонима. Рушењем комуникација и постављањем засједа које су имале задатак да спријече њихово поправљање, или демонстративним нападима на гарнизоне који би могли интервенисати, наше слабије снаге обезбјеђивале су дејства главних снага. Тако су, на примјер, за вријеме дејства наших главних снага правцем: Шујица — Дувно — Ливно активним дејствима 2 пролетерске бригаде и дијелова 3 крајишког партизанског одреда на Купресу и комуникацији Купрес — Бугојно, дијелова 4 пролетерске бригаде ка Бугојну, Средњедалматинског партизанског одреда на гребену Динаре (и посебно на превоју Пролога) и дијелова 5 крајишког партизанског одреда ка Босанском Грахову, уствари наше помоћне снаге (које укупно нису прелазиле 2.000 бораца) везивале непријатеља јачине око 10.000 војника.

5. Наше главне снаге нису се, сем у крајњој нужди, упуштале у одлучне фронталне борбе са концентрисаним снагама непријатеља које изводе офанзивну операцију већ су дејствовале у духу општег офанзивног плана. У другој половини августа 1942 г. концентрисане снаге Црне легије и мјесни усташки гарнизони из рејона Бутојно — Доњи Вакуф — Купрес покушали су да изврше продор у правцу Ливна. Врховни штаб је према тим непријатељским снагама оријентисао своје помоћне снаге (око 1.000 бораца), а главнином својих снага (шест бригада и један одред) дејствовао на просторији: Ситница — Мркоњић Град — Јајце. Или други пут: удружене њемачке, усташке, талијанске и четничке снаге (укупно три ојачане дивизије) изводиле су офанзивну операцију у циљу заузимања Мркоњић-Града, Гламоча, Ливна, Дувна, Прозора и Горњег Вакуфа. И у тој ситуацији Врховни штаб је према концентрисаним непријатељским снагама задржао своје помоћне снаге (у овом случају око 3.500 бораца), а главне снаге (једанаест бригада) употребио је за извођење Бихаћке операције. У оба случаја дјелимични успјеси непријатеља остали су у сјени удара наших главних снага, услјед чега је он био приморан да своје јединице повлачи и да их ангажује у одбрани оних мјеста, територија и објеката, који су били угрожени. С друге стране, офанзивна дејства наших снага била су и најбољи начин одбране онога што је већ било ослобођено.

6. *Постизање оперативног изненађења.* Све оно што су наше снаге предузеле и извеле у току ове полугодишње кампање претстављало је за непријатеља велико изненађење. У њемачкој и талијанској Врховној команди и њима потчињеним командама (њемачкој команди за Југоисток, команди талијанске 2 армије, Павелићевом генералштабу итд.) сматрало се да су прољећне и љетње офанзивне операције против жаришта оружаног устанка у Југославији коначно донијеле разбијање основних партизанских снага (особито у Источној Босни, Црној Гори, Херцеговини, на Козари и у Словенији). Појава снажне групе пролетерских бригада и њени удари стварно су дјеловали као „гром из ведра неба“. Док је Група пролазила поред Калиновика ка гребену Трескавице, извјештаји њемачке 718 дивизије и усташког 3 корпуса у Сарајеву забиљежили су да су неке преостале партизанске групе покушале напасти Калиновик, али су дејством (иначе веома слабог) гарнизона и уз незнатну помоћ, упућени из Сарајева, биле убрзо потјеране. Тек је силовити удар бригада на железничку пругу Сарајево — Мостар, у дужини од 60 км, био знак за непријатеља да се ради о крупним снагама, али намјере Групе остале су му за читаво вријеме непознате. Оно што је при каснијим дејствима највише збуњивало непријатеља и отежавало му да предузме радикалније мјере против наших главних снага, били су нови поступци, нов метод ратовања који су оне примјењивале. На концентрацију непријатељских снага и њихова офанзивна дејства наше главне снаге нису одговарале прихватањем фронталних борби нити блокадом гарнизона, као што су то чинили партизански одреди, већ су изводиле своју офанзиву на изабраном правцу. Такви методи ратовања приси-

лили су команданте 714 и 718 њемачке дивизије, а послије Бихаћке операције и њемачког посланика у Загребу и самог Павелића, да констатују да не располажу у земљи снагама које би биле способне да зауставе офанзиву наших снага, сматрајући и сам Загреб директно угроженим. Дакле, правилан избор главног правца дејства, концентрисање надмоћних снага на њему и дејства помоћних снага на осталим правцима, обезбјеђивали су скоро у свим операцијама постизање оперативног изненађења. И врло ретко је непријатељ открио концентрацију наших снага и правац главног удара (сем у случају напада на Бугојно и Доњи Вакуф, и то усљед измјене нашег плана и оклијевања, и напада на Купрес, који је био концентрацијска просторија усташких снага за дејства ка Ливну), те због тога није ни могао на вријеме ојачати своје снаге на њему.

*

Стварањем бригада и Народноослободилачке војске учињен је одлучан прелом у погледу метода ратовања у току Ослободилачког рата и Народне револуције. На првобитној партизанској тактици — на тактици диверзија, саботажа, засједа, препада — развила се једна у много чему особена ратна вјештина са својим тактичким, оперативним и стратешким концепцијама. Поред безброја самостално извођених, оперативно неповезаних и свакодневних акција партизанских одреда, расутих по читавој територији (само збиром тих појединачних и невезаних акција могао се постићи крупнији ефекат који би био оперативно-стратешког значаја), појавом бригада се дио оружане силе Народноослободилачког покрета (који постепено нараста и постаје преовлађујући) издиже на ниво армије, а карактер њених дејстава на ниво правога, „великог“ рата. Поход пролетерских бригада и офанзива нове армије у Западној Босни и Хрватској која се на њега надовезла, претстављају квалитативни скок. Овим је руководство Ослободилачког рата и Народне револуције ријешило прву стратешку задаћу — стварање војске и изградњу основа њеног метода ратовања и државне организације (са клицом нове револуционарне владе — Извршним одбором АВНОЈ-а). А потом, нова армија и држава, ослањајући се на оружане снаге устанка у читавој земљи, дејствовале су у циљу рјешавања кључних политичких и стратешких задаћа на сљедећим етапама развитка од којих су најзначајније: разбијање Четврте и Пете офанзиве и рашчишћавање ситуације у Источној Босни, Херцеговини и Црној Гори у своју корист; разоружавање талијанске окупационе армије; озакоњење основних побједа револуције на Другом засједању АВНОЈ-а, рјешавање битке за Србију у своју корист итд.

Способност НОВ да се у завршној фази рата реорганизује на принципима модерне армије, преузме дио општег стратешког фронта против Хитлерове Њемачке и да главнином снага води фронтални рат, други је преломни и, такође, у историји ратне вјештине нов моменат. Но, његова анализа излази из оквира овога чланка.